

Pokračování kapitoly KOMPOZIČNÍ PROSTŘEDKY, téma vypravěč – postava

Postava: obraz člověka v literárním díle; kompoziční prostředek

Postava nemusí být vždy lidská – např. zvířecí, materiální či duchovní entita (oživlá hračka, symbolická postava - Rozum a Štěstí v pohádce), postmortální (umrlec ve Svatebních košilích)

Titulní postava – pojmenována v titulu díla, jde o vlastní jméno nebo jiné označení, např. povolání (Maryša, F. L. Věk, Krysař)

Postavy dělíme na hlavní a vedlejší.

Postavy hlavní: rozhodující, podílí se na vzniku zápletky

Hlavní postava se nazývá také protagonista nebo hlavní hrdina.

Vedlejší postavy: mají různou důležitost (např. některé hrají dost důležitou roli v celém díle, jiné jsou jen epizodní – v 1 epizodě)

Pro charakteristiku postav může být důležité jméno, může naznačovat některé vlastnosti; setkáme se i s tzv. nomen omen (latinsky jméno znamená) = jméno je „mluvící“, charakterizuje svého nositele (např. revolucionář se jmenuje Svoboda, andělská dívka Andělka, klepavá sousedka paní Kecalová apod.).

Pásmo vypravěče x pásmo postav

Pásmo vypravěče – je tvořeno promluvou vypravěče, říká se mu též autorská řeč; pásmo vyp. je nezbytné, zprostředkovává čtenáři informace o dění v pásmu postav. Patří do něj i tzv. **nepřímá řeč**:

formálně vypadá jako vedlejší věta předmětná, je projevem postavy, ale tento projev nám „převyprávěl“ právě vypravěč;

např.: Petr řekl, že tam nepůjde. – vypravěč nám sděluje, co řekl Petr, ale není to Petrova přímá řeč

Maminka podotkla, že to už bude dávno vzhůru.

Lucie odsekla, že to přece ví.

Pásmo postav – je tvořeno promluvami postav v přímé řeči; kromě předmětného významu vyjadřuje přímá řeč i hledisko hovořících, tím se podílí na jejich charakteristice (z přímé řeči čtenář pozná, jakou má postava náuru, v jaké je náladě apod.)

Přímá řeč – vždy označena uvozovkami „“; je to přesná reprodukce promluvy postavy

Adresát – je komunikačním protějškem vypravěče; je ztvárněný a zahrnutý ve struktuře literárního textu; ptáme se: komu je vyprávění určeno? Nejedná se však o čtenáře, živého člověka, je to komunikační prostředek (!), jakási představa o cílovém čtenáři obsažená v textu.

Adresáta dělíme na implicitního a explicitního.

Implicitní: je obsažen v každém lit. díle (každé je pro někoho určeno). Poznáme ho podle různých signálů – např. už volba námětu, jeho jazykové a kompoziční zpracování, volba postav... Příkladem je intencionální lit. pro děti: z takového textu okamžitě poznáme, že byl psán pro dětského čtenáře.

Explicitní: nemusí být v každém díle. Je tematizován, osloven, specifikován. Dělí se na adresáta explicitního **projektovaného** (zde je adresát součástí reálného světa, je tedy nejčastěji osloven jako čtenář – „milý čtenáři“, „drahé děti“, „vážení čtenáři“ apod.) a adresáta explicitního **fiktivního** (adresát patří do fikčního světa textu – bývá to postava, jíž je příběh vyprávěn; např. v Únosu domů Ivy Procházkové vypráví celý příběh určité pohnuté etapy svého života chlapec svému psovi – adresátem je tedy pes; často tak bývají rámovány pohádkové

knihy, např. rámcový příběh, že děda vypráví vnukovi pohádky, které jsou jádrem knihy – adresátem je tu ten vnuk z příběhu)

Recipient – neplést s adresátem! (jedná se o stejný rozdíl jako autor x vypravěč); recipient **není kompoziční prostředek**, je to živá osoba, **skutečný příjemce literárního díla**; jde o širší pojem než čtenář, protože text lze vnímat i jen poslechem (např. dítě, kterému čteme knížku a samo číst neumí, není čtenář, ale je recipient; podobně když posloucháme třeba autorské čtení nebo čtení na pokračování v rozhlase).

KAPITOLA VERSOLOGIE

Versologie – též teorie verše, je nauka o verši; zabývá se zejména zvukovou stránkou veršových útvarů. Člení se na metriku (= nauka o pravidlech a normách veršové organizace), strofiku (= nauka, která zkoumá skladbu strofy/sloky, její druhy a strofickou kompozici básní) a prozódii (= nauka o rytmu a jeho využití ve verši)

Verš – základní rytmická a významová jednotka básně; formálně 1 řádek básně;

má určité zvukové uspořádání; verš si jako jednotku uvědomujeme jen na pozadí celé básně (jeden osamocený verš pro nás bude prostě věta, část věty); jazyk verše se řídí jistými pravidly, zejména se podřizuje veršovému rytmu – proto báseň označujeme také za řeč vázanou (je vázaná pravidly)

Rytmus verše – vzniká pravidelným opakováním určitých zvukových prvků jazyka ve verši; podle zvláštnosti zvukových prvků a podle jejich uspořádanosti rozlišujeme veršové = prozodické systémy.

Na rytmu se podílí veršová intonace (= melodie jazykového projevu), hlásková instrumentace (organizace hlásek ve verši, např. libozvučnost) a rým (zvuková shoda skupiny hlásek nejčastěji na konci verše či poloverše)

Veršové = prozodické systémy

- 1. časoměrný nebo také časomíra:** rytmus je tvořen **pravidelným střídáním dlouhých a krátkých slabik**; uplatňovala se hlavně ve staré řečtině (antická poezie), je typická i pro arabštinu, perštinu aj. V češtině byla období, kdy se také psalo časomírou (renesance – humanismus, baroko, počátky národního obrození), česká časomíra musela mít ale specifická pravidla; neodpovídá duchu našeho jazyka, proto se neujala (najdeme ji např. v díle Jána Kollára Slávy dcera v Předzpěvu)
- 2. sylabický (=slabičný):** rytmus je dán **počtem slabik ve verši**; u nás se uplatňoval hojně ve středověku, např. Dalimilova kronika je psána v oblíbeném osmislabičném verši; v moderní poezii je velmi výjimečný
- 3. tónický (=přízvučný):** rytmus je dán **počtem přízvuků bez ohledu na počet slabik ve verši**, tj. pracuje s počtem přízvučných slabik bez ohledu na počet slabik nepřízvučných; u nás: ohlasy lidové poezie, překlady; někdy se chápe jako volnější varianta sylabotónického systému.
- 4. sylabotónický (=slabičně přízvučný):** rytmus je dán **pravidelným střídáním slabik přízvučných s nepřízvučnými; klasický verš moderní poezie od 19. století po dnešek.**
- 5. volný verš = systém volného verše:** někdy se uvádí zvlášť; rytmus je dán **pouze veršovou intonací**; na pohled může taková báseň vypadat jako próza rozsekaná do řádků, ale od ní se liší právě tím, že

verše mají určitý rytmus, zvláštní básnickou melodii; vzniká a rozvíjí se od poloviny 19. století, **dnes velmi hojný**.

Až na výjimky dnes narazíme na verš sylabotónický a volný.